

зицій, які вражають умінням відчувати гармонію та красу природи. Серед кращих її робіт варто назвати вишиті композиції на біблійну тематику, зокрема «Оранта над Софією», наповнена глибоким духовним змістом. Сюжети деяких вишивок супроводжуються власними віршами майстрині. Так, у вірші «Україні»¹⁸, написаному під час роботи над панно, присвяченому 12-й річниці Незалежності України, авторка передала свою любов до Батьківщини, переймаючись проблемами українського народу:

*Україно, ти вічно страждаюча ненько,
Молюся за тебе, вклоняюсь низенько,
І радість, і смуток злились воедино,
Ти вільна, розкута, та все ще в руїнах...*

У жовтні минулого року, до святкування 600-ліття м. Чернівців Н.Марусик-Жмендак привезла рушники власної роботи. Вони були репрезентовані на виставці народного буковинського мистецтва на святковій Турецькій площі, за словами майстрині, «не з комерційною метою, а щоб чернівчани та гості могли помилуватися рукотворною красою буковинських орнаментів»¹⁹.

Отже, творча праця Н.Марусик-Жмендак дає підстави стверджувати, що не байдужі до національної культури українці діаспори і сьогодні примножують духовну скарбницю України. Адже нація заявляє про себе і промовляє своєю культурною спадщиною, за словами Є. Маланюка, усім тим, що «створене людиною. ... Підкреслюємо: створене, а не зроблене механічно, бо справжні культурні факти є наслідком творчого акту»²⁰. А буковинська вишивка, яку майстриня не лише досліджує, а й популяризує, слугує своєрідним уособленням національної художньої культури за кордоном, відіграє значну роль у збереженні національно-культурної ідентичності українства, стверджуючи його самобутній розвиток, пробуджуючи історичну пам'ять українців, ставши містком у спадщину попередніх поколінь.

¹ Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Либідь, 1992. – С.21.

² Пролєєв С.В., Шамрай В.В. Національний характер і українське буття // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. Збірник наукових праць. – К.: Фенікс, 1996. – С.147.

³ Русов Ю. Душа народу і дух нації. – Філадельфія: Америка, 1948. – С.23.

⁴ Кейван І. Богдан Стебельський // Альманах Станіславської Землі. – Нью-Йорк., 1985. – Т.2 – С. 119.

⁵ Галушко К. Народи, етноси, нації... – К.: Темпора, 2008. – С.37.

⁶ Марусик-Жмендак Н. Барви Буковини. – Чернівці: Народні джерела, 2006. – 150 с.: іл.

⁷ Лист Ксенофонта Сосенка до НТШ з приводу збірки вишивок // ЦДІА у Львові. – Фонд НТШ. – Ф. 309. – Оп.1. – Од.зб. 419. – арк. 38.

⁸ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – С.88.

⁹ Марусик-Жмендак Н. Вказ.праця. – С.13.

¹⁰ Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. Том 1. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – С.242-243.

¹¹ Марусик-Жмендак Н. Вказ. праця. – С.13.

¹² Рудницька О. Українське мистецтво у полікультурному просторі. – К.: ЕксОб, 2000. – С.182-183.

¹³ Марусик-Жмендак Н. Вказ. праця. – С.13.

¹⁴ Титаренко В. Чисті джерела народного мистецтва // Марусик-Жмендак Н. Барви Буковини. – Чернівці: Народні джерела, 2006. – С.6.

¹⁵ Див. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – С.631.

¹⁶ Марусик-Жмендак Н. Вказ. праця. – С.15.

¹⁷ Титаренко В. Чисті джерела народного мистецтва // Марусик-Жмендак Н. Вказ. праця. – С.5.

¹⁸ Немеркнуче сяйво зорі: Альманах українських письменників Чикаго. – Серія «ОПІЛЛЯ: Україна-СВІТ». – Львів: Опілля, 2005. – С.449.

¹⁹ Свято на святі // Версії. – 2008. – 10 жовтня. – № 41 (249).

²⁰ Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К.: Либідь, 1992. – С.6.

Summary

*Svitlana Herehova
(Chernivtsi)*

Bukovynian Embroidery and Its Role in the Preservation of National-Cultural Ukrainian Identity

The article goes on to discuss the embroidery as a component of folk art. The significance of Bukovynian embroidery for the preservation of national-cultural Ukrainian identity is based on the example of N. Marusyk-Zhmendak's creative work in researching of Bukovynian embroidery and its popularization overseas.

Key words: embroidery, Bukovynian embroidery, shirt, towel, traditions, folk art, national culture, national-cultural identity, Diaspora, Ukrainian people.

УДК: 930(477.8),,18”

**Борис Кузіна
(Хмельницький)**

РОЛЬ ЗАНЯТЬ З ЕЛЕМЕНТАМИ КРАЄЗНАВСТВА У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМОВОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлюються питання організації і проведення історико-краєзнавчих досліджень у різних регіонах України, своєрідність і форми цієї роботи, зокрема у викладацькій.

Ключові слова: історичне краєзнавство, методологічні засади, лекції, заняття, інформація, методика, матеріал, викладання, Поділля, Буковина.

Будівництво української незалежної держави, становлення національної школи зумовили об'єктивну необхідність у формуванні нової генерації людей з фундаментальними знаннями, високими ідеалами, моральними цінностями, справжніх патріотів України.

Одним з головних напрямків, визначених державною національною програмою «Освіта – Україна XXI століття», Концепцією шкільної історичної освіти поставлене завдання оновлення її змісту, досягнення якісно нового рівня у вивченні історії України, формування національної свідомості, любові до рідної землі, народу.

У недалекому минулому відхід від історико-краєзнавчих традицій свого народу зумовив відрив теорії від практики життя, призвів до руйнування системи механізмів національно-патріотичного виховання і краєзнавства. В результаті виникли прояви апатії до вивчення рідної історії республіки, краєзнавства.

Тому, на наш погляд, оновлення змісту вузівської історичної освіти засобами краєзнавства набуває особливої актуальності. На це неодноразово наголошувалось в резолюціях I та II Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі» (Київ, 1997) (Кам'янець-Подільський 2003) у виступах академіків П.Т.Тронька, І.І.Винокура, Л.В.Баженова, Б.Д.Лановика, С.Д.Гелея, О.О.Нестулі.

Останнім часом з'явилися дослідження відомих істориків-краєзнавців М.Б.Петрова, Л.В.Баженова, В.М.Ботушанського, А.Г.Філінюка, В.С.Прокопчука, Я.С.Яремника, Я.П.Треф'яка, В.А.Телячого, О.І.Журко, О.П.Белова, в яких визначено такі основні компоненти пошуків нових підходів до вивчення курсу історії України з використанням елементів краєзнавства:

- вивчення основ історичної регіоналістики для активізації навчального процесу;
- використання методики дослідження регіональної історії для її використання на практичних заняттях;
- осмислення регіональної специфіки в просторовому вимірі при ознайомленні з важливими періодами історії України;
- дослідження історії України та української історіографії в регіональному контексті;
- ретроспективне дослідження територіальної структури та прогнозування оптимальної моделі лекції з певної тематики;
- вивчення та застосування у викладі матеріалу регіональних особливостей розвитку історичної думки;
- розгляд історії регіонів як системоутворюючих цінностей;
- дослідження проблем локалізації населення і територіальних зв'язків;
- вивчення історії колоніального впливу;
- вивчення історії міських і сільських поселень.

Використовуючи розроблені компоненти, викладачі історії України, звичайно, в основу своєї роботи беруть розробки основоположника сучасної української історіографії М.С.Грушевського. Він, як відомо, ввів у науковий обіг термін «історичне районознавство», в якому поєднувались два виміри:

- «горизонтальний» – вивчення територій земель, історично даних установами географічними, продукційними, комунікативними, всім дальшим соціально-культурним розвитком;
- «вертикальний» – суцільний образ економічного, політичного, культурного і національного розвитку.

Крім цього, важливим інформаційним та методичним доповненням можуть слугувати матеріали наукового збірника за підсумками II міжнародного Конгресу українських істориків «Українське краєзнавство в системі освіти України».

Непересічне значення в розробці теоретичних та методичних засад для практичного використання регіональної історії та історіографії, безперечно, мають праці широко відомого в Україні прикарпатського науковця Я.П.Треф'яка.

У викладацькій практиці вивчення історії України в Хмельницькому університеті економіки і підприємництва використовуються такі його методи проведення лекційних, семінарських та практичних занять з елементами краєзнавства:

1. Краєзнавчий *вступ* при ознайомленні студентів із програмою навчальної дисципліни історія України (цей метод може застосовуватись також при характеристиці певного історичного періоду)
2. Краєзнавча *конкретизація* при викладі підпунктів теми.
3. Після лекційного викладу теми може використовуватись краєзнавче *доповнення* до опорного матеріалу.
4. Як основа вивчення навчального факультативного курсу, теми заняття, або деяких її питань використовується краєзнавча *інформація*,
Краєзнавчий *вступ*

Розпочинаючи заняття, викладач пропонує студентам подати такі місцеві історичні приклади і факти з тих тем, які можуть використовуватись як похідні і визначальні у подальшій роботі. Другим способом є введення цієї інформації самим лектором.

У першому і другому випадку мова йде про використання місцевої інформації як вступу до лекції. При цьому в першому способі лектор спирається на опанований студентами історичний досвід, у другому – повідомляє факти у ході бесіди. Практика роботи підтверджує, що кожен спосіб може здійснюватись у таких формах:

- *вступне слово* лектора;
- *опрацювання студентом* історичних першоджерел, документів, тестових матеріалів з історії краю і самостійне визначення історичного вистовку;

– факти, викладені лектором проходять *обговорення* під час діалогу (викладач-студенти) і формування висновків.

Разом з тим слід зазначити, що прийом краєзнавчого *вступу* має обмежені можливості. Він здебільшого проводиться на початку вивчення дисципліни з тим, щоб зацікавити студентів, ввести їх у коло питань, які вивчатимуться протягом семестру. Наприклад, для вивчення теми «Княжа доба» здійснюється екскурсія пам'ятними місцями краю. Під час них лектор звертає увагу студентів на місцевий ландшафт, залишки релігійних, побутових, оборонних споруд, пам'ятки історії, показує малюнки і фотографії археологічних розкопок, археологічні знахідки, стародавні карти. Все це сприяє кращому запам'ятовуванню історичного матеріалу.

Краєзнавча конкретизація

Краєзнавча *конкретизація* ефективна для посилення сприймання певних розділів теми. У цій методиці проводиться виділення історичних фактів з першоджерел, їх деталізація, а в наступному – співставлення різних узагальнень, різних поглядів на історичну подію з позицій вітчизняних та зарубіжних істориків.

Так, у ході вивчення теми «Українські землі в добу козацько-гетьманської держави 1648-1657 рр.» викладачі через прийом співставлення звертають увагу студентів на розкриття загального через окреме. Наприклад – творче застосування Б. Хмельницьким елементів стратегії і тактики військового протистояння в ході народної революції у квітні 1648 р. в битві під Жовтими Водами, згодом 16 травня 1648 р. – в Корсунській битві, а пізніше – в розгромі польсько-шляхетського війська у вересні 1648 р. під Пилявцями.

У даному випадку, спираючись на матеріали місцевих досліджень, історичних пам'яток, археологічних знахідок, реконструкції історичних подій 1648 р., лектор знайомить студентів з інформацією про роль інженерних споруд і артилерії для перемоги в Пилявецькій битві.

Досліджуючи дане питання, студенти приходять до висновку про те, що в ході цієї військової операції інженерна підготовка місця бою та розміщення артилерії відіграли визначну роль не тільки для укріплення оборони, але постали, як визначальні (переломні) фактори для перемоги.

Співставляючи хід Пилявецької, Корсунської битв та розгром королівського війська під Жовтими водами, студенти через співставлення розкривають факт постійної уваги Б.Хмельницького до двох ключових проблем. *Перша* – інженерні роботи, *друга* – стратегія артилерійського прикриття та наступу в ході битви. Як відомо, блискуче використання обох способів стало вирішальним для кожної з перших битв народної революції.

Сприяють засвоєнню матеріалу співставлення різних відгуків про перебіг і значення Пилявець-

кої битви, висловлених українськими, російськими, польськими, англійськими авторами.

Краєзнавче доповнення

Викладачі УЕП успішно запроваджують цей метод Я.С. Треф'яка для кращого опанування історичним матеріалом. При цьому елементи краєзнавства органічно поєднуються із обсягом інформації так, щоб факти подільської історії не переобтяжували загальне лекційне повідомлення. Виключно позитивне значення відіграють у краєзнавчому доповненні навчальні екскурсії в місцеві історичні музеї та, особливо – архіви.

Слушні історичні вкраплення емоційно посилюють виклад, сприяють запам'ятовуванню основних положень програми курсу.

Важливим елементом підсилення уваги до загальновідомих історичних подій є використання художньої літератури. Зокрема, маємо на увазі фрагментів роману П.А.Загребельного «Я – Богдан».

Краєзнавча інформація

Якщо згадані вище методичні прийоми мають дещо обмежену мету – підкреслити найбільш характерні положення теми, сприяти їх кращому запам'ятовуванню, то краєзнавча інформація має завдання більш широке – дослідити історію краю послідовно, в певній системі. Це завдання вирішується шляхом вивчення розширених місцевих матеріалів, які складають окремий факультативний курс «Історія Поділля». Він має таку тематику:

1. Вступ. Завдання курсу «Подільська історіографія». Видатні особистості Поділля.

2. Географія подільських земель з найдавніших часів. Природні ресурси. Археологічна карта.

3. Слов'янські племена на Побужжі. Побут, звичаї обряди дохристиянської доби. Найдавніше господарство.

4. Поділля за часів Київської Русі. Перші православні общини на Поділлі.

5. Коріатовичі та галицькі князі на Поділлі. Розвиток культури Поділля в добу Галицько-Волинської держави.

6. Поділля у XIV-XVI ст. Склад населення, господарство краю.

7. Події Визвольної війни 1648-1654 рр. на Поділлі (Пилява, Полонне, Старокостянтинів, Вінниця, Буша, Кам'янець-Подільський).

8. Поділля у XVIII ст. Визначні діячі краю. Поділляні – учасники визвольних повстань. Конфедерації.

9. Рідний край напередодні та в період земельної реформи 1861 рр.

10. Польське повстання 1863 р. та його перебіг на Поділлі.

11. Перша світова війна. Військові події на території Поділля.

12. Українська революція. Розмах національно-визвольних змагань на Поділлі. Діяльність уряду Директорії у Вінниці, Проскурові, Кам'янці-Подільському.

13. Колективізація і голодомор на Поділлі.

14. Розвиток народного господарства краю в 30-х-40-х рр. ХХ ст.

15. Події Другої світової війни і Поділля. Війна 1941-1945 рр. Партизанський рух на півночі Поділля. Проскурівське підпілля. Підпільні молодіжні організації Кам'янець-Подільського.

16. Відродження народного господарства на подільських землях після Другої світової війни.

17. Наш край у 50-х-70-х рр. ХХ ст. Розвиток освіти, науки, культури у 80-х-90-х рр. ХХ ст.

18. Поділля в період відродження державності України.

Поглиблення краєзнавчої роботи, використання елементів регіоналістики на заняттях з історії України викладачі УЕП поєднують із іншими відомими методами підвищення ефективності вивчення історії в навчальному процесі.

Одним із них є використання ролевих ігор на семінарських та практичних заняттях. Успішно використані на заняттях кілька ролевих ігор до вивчення ряду тем показали добру дієвість.

Сприяють підвищенню рівня засвоєння історичного матеріалу методи використання унаочнення.

Усі колишні історичні області українських земель становлять нині державу Україну, становлять єдине ціле. І це постійно необхідно підкреслювати студентам. Водночас при роботі з краєзнавчим матеріалом з минулого кожного краю необхідно вказувати і на ту специфіку, яка була характерна для кожного краю, передусім мешканців цих територій, оскільки впродовж століть формувалася й ментальність цих мешканців, інколи досить відмінна, особливо коли ці краї входили до складу різних держав. Ця відмінність почасти відчувається і до наших днів.

Це неминуче накладає свій відбиток і на зміст та форми проведення краєзнавчої роботи в різних регіонах. Згаданий регіон Поділля межує (через р. Дністер) з іншим історичним регіоном – Буковиною. Здавалося б, що у них мала б бути більш-менш подібною і програма краєзнавчої тематики курсу «Історичне минуле Буковини», який читається для групи студентів зі спеціальності «Історія України» у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. Однак відмінності є. Чернівецькі студенти свій курс краєзнавства вивчають за такими напрямками:

1. Буковина в найдавніші часи.

2. Буковинський край у складі Київської Русі і Галицько-Волинської держави.

3. Становище краю в складі Молдавського князівства: а) утвердження феодальних відносин; б) край під гнітом турецьких завойовників; в) кризові явища і реформи ХVIII ст.; г) культура.

4. Буковина у складі Австрії (Австро-Угорщини) (1774-1918 рр.). Хотинщина у складі Російської імперії (1912-1918 рр.): а) адміністративно-те-

риторіальний устрій; б) населення і господарство; в) суспільно-політичний та національний рух буковинських українців у ХІХ – на початку ХХ ст.; г) культура; д) край в роки Першої світової війни; е) боротьба українців за українську державність, Буковинське народне віче 3 листопада 1918 р.

5. Північна Буковина і Хотинщина в складі королівської Румунії: а) окупаційний режим; б) економічний стан краю; в) суспільно-політичне життя; г) стан культури.

6. Чернівецька область УРСР у 1940-1991 рр.: а) включення Північної Буковини і Хотинщини до складу Української РСР; б) радянська організація краю; в) роки Другої світової війни; г) відбудова господарства; д) голод 1946-1947 рр.; е) колективізація; є) індустріалізація; ж) кризові явища командно-адміністративної системи; з) культура.

7. Край у період національно-державного відродження України: а) економіка; б) суспільно-політичне життя; в) культура.

Як видно, при значному співпаданні історичної долі двох сусідніх країв з середини 40-х рр. ХХ ст. і до сьогодні, помітна також значна відмінність у долі населення попередніх епох. Та своєрідність не могла зникнути одночасно, у тій чи іншій мірі вона передавалася наступним поколінням.

Пояснюючи нинішнім студентам необхідність консолідації населення усіх колишніх т.зв. історичних областей, викладачі не повинні водночас виступати проти будь-яких особливостей країв, за стирання абсолютно всіх особливостей. Кращі зразки народних традицій, культури того чи іншого регіону мають право на життя. Минуле необхідно підносити молодому поколінню не для посилення різниць між краями, а для розуміння студентами причин, чому такі різниці існували, хто сів розбрат між українцями і для чого (приміром, під час Першої світової війни), і щоб ці різниці, можливо, неприязнь відійшли назавжди у минуле, бо український народ має нині, нарешті, відродити перспективи для консолідації усіх історичних регіонів у одну сильну Українську державу, й історичне краєзнавство, тобто дослідження історії кожної «малої батьківщини» має служити благородній справі зміцнення великої Батьківщини – України.

¹ Треф'як Я. Нові підходи до вивчення історії українського козацтва. – Івано-Франківськ. 1992.

² Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі – Івано-Франківськ. 1992.

³ Кравець І. Іван Франко – історик України. – Львів. 1992.

⁴ Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., Наукова думка, 1992.

⁵ Записки НТШ. – Львів. 1995. – Т. IV. – Кн. 2.

⁶ Франко І. Твори: у 50 т. Т.47.

⁷ Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835-1849. – Львів, 1990.

⁸ Ступарик Б. Національна школа: витоки становлення. – Івано-Франківськ, 1992.

⁹ Грабовецький Б. Нариси історії Прикарпаття. – Івано-Франківськ., 1992. – Т. 1-5.

¹⁰ Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998.

¹¹ Добржанський О. Макар Ю., Масан О. Хотинщина: історичний нарис. – Чернівці, 2002.

¹² Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.). – Чернівці, 2005.

¹³ Чернівці: історія і сучасність. Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто. – Чернівці, 2009.

¹⁴ Добржанський О. Історико-краєзнавчі дослідження на Буковині в ХХ – на початку ХХІ ст. // Матеріали V Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – Т. 1. – С. 39-44.

Summary

*Kuzina Borys
(Khmel'nyts'kyi)*

Role of the Classes with Local History, Economy and Culture Elements in Solving of the Problem of Growing Level of Program Material Mastering in History of Ukraine Learning Process

The article highlights the issues of organization and leading of historic and local history, economy and culture research in different Ukraine regions, peculiarity and forms of such work.

Key words: local history, economy and culture, methodological base, lectures, classes, information, methodology, material, lecturing, Podolia, Bukovina.

УДК: 94(411.16)(4777.431.44)

*Любим Орловський
(Кам'янець-Подільський)*

ЄВРЕЙСЬКА ОБЩИНА ПОДІЛЛЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ І УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

У статті дається аналіз праць істориків з проблем життєдіяльності єврейської общини Поділля в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: Поділля, єврейська община, етнос, «смуга осілості», торгівля, релігія.

Упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХІ ст. в Україні та за рубезем нагромаджено великий доробок наукових видань і публікацій, які досліджують й популяризують різні сторони життя і укладу, діяльності єврейської національної меншини на території Російської імперії в середині ХІХ – у перші десятиріччя ХХ ст., в тому числі й у Подільському регіоні. Всю історіографію проблеми

можна умовно поділити на чотири основні періоди: 1) дослідження науковців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; 2) єврейська громада регіону у виданнях 20-30-х років ХХ ст.; 3) історіографія проблеми 50-х – 80-х років ХХ ст.; 4) дослідження єврейської общини визначеного часу на сучасному етапі (90-і роки ХХ ст. – 2008 р.).

Науковий інтерес до історії заселення євреями України, в тому числі Поділля, етапів їх життя і діяльності започаткувався й розвинувся у кінці ХVІІ – першій половині ХІХ ст. Проте становлення й утвердження історіографії проблеми відбулося у 60-ті рр. ХІХ – на початку ХХ ст. Сприяло цьому процесу утворення у Петербурзі та Москві відповідних російських наукових шкіл, які прагнули викласти історію єврейської меншини, у першу чергу в так званій зоні єврейської осілості кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., до якої входило Поділля в складі губерній Південно-Західного краю (Правобережної України). Зусиллями російських науковців були створені узагальнюючі праці: «Історія євреїв в Росії» (1914)¹, «Єврейське населення і землеволодіння в південно-західних губерніях Європейської Росії в смузі єврейської осілості» (1884)² та ін. Зрозуміло, що в цих виданнях викладено лише довідковий матеріал про життя євреїв на Поділлі у ХІХ ст.

Водночас певні спроби аналізу укладу життя єврейських общин у регіонах України проглядаються в капітальних працях російських єврезнавців, зокрема у книгах І.Оршанського «Євреї в Росії. Нариси і дослідження» (1872)³, С.Гессена «Євреї в Росії» (1906)⁴, І.Галанта «Межа єврейської осілості» (1915)⁵, І.Берліна «Історичні долі євреїв в Росії» (1918)⁶ й інші.

З-поміж цих авторів вагоме місце в дослідженні історії єврейської національної меншини посів С.Дубнов (1860-1941 рр.). До нього єврейська історіографія висвітлювала, насамперед, історію культури свого етносу, його національного духу, релігії. С.Дубнов одним із перших вивчав соціально-економічне життя єврейських общин на фоні його культури та релігії. Результатом його досліджень став тритомник «Новітня історія єврейського народу від французької революції до наших днів» (перевиданий у 2002 р.)⁷, який здійснив переворот в історіографії означеної проблеми. В цей час з'являються праці історика Демидова Сан-Донато, в яких була зроблена спроба аналізу політики російського самодержавства щодо єврейства Росії, а також з'ясована його економічна та суспільна діяльність⁸. Загалом офіційна російська історіографія підтримувала і обґрунтовувала дискримінаційну політику царату щодо євреїв на території Росії та України.

Не стояла осторонь від дослідження та вивчення життя єврейського населення українська історична та етнографічна наука другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, проблеми заселення і